

ZILLEGHEM

HANDELINGEN VAN DE KRING
VOOR HEEMKUNDE EN GESCHIEDENIS
"PASTOOR RONSE"

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

INHOUD

Braet Johan	Geschiedenis van de brouwerij "De Leeuw" te Aartrijke (1854-1916) - Deel I	83
Cappon Géry	Hendrik Goes, herbergier te Zedelgem	117
Jules Pollet	Hoppeteelt te Aartrijke	120

SEPTEMBER 1999 - 20ste JAARGANG - Nr 3

REDACTIE EN BEHEER

Bertrand Denys	Klaprozenlaan 13, 8210 Loppem
Patrick Arnou	B.J. Lievensstraat 12, 8210 Zedelgem
Johan Braet	Wantestraat 136, 8310 Assebroek
Géry Cappon	Patrijzenhoek 9, 8210 Zedelgem
Victor Deceuninck	Xaverianenstraat 3, 8200 St.-Michiels
Filip Demeyer	Aartrijkestraat 18, 8211 Aartrijke
Jef Depuydt	Eernegemstraat 6, 8211 Aartrijke
André Ramon	Prof. Nelisstraat, 20 8211 Aartrijke

Lidmaatschap: 250 F

Rek. 001-0771018-41 of 738-1172056-27

Heemkundige Kring "Pastoor Ronse"

Zedelgem

Secretariaat: A. Ramon, Prof. Nelisstraat 20, 8211 Aartrijke

Tel.: 050 / 20 94 95 - Fax.: 050 / 20 94 95

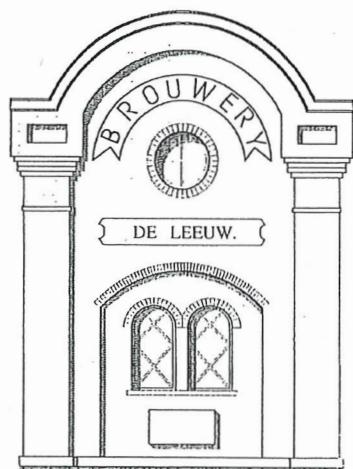
Abonnementen: P. Arnou, B.J. Lievensstraat 12, 8210 Zedelgem

Tel.: 050 / 20 98 58 - Fax.: 050 / 20 95 01

Studies verschenen in "Zilleghem" of uittreksels daarvan, mogen niet gebruikt noch aangehaald worden zonder te verwijzen naar dit tijdschrift en de auteur.

Ieder auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikels.

GESCHIEDENIS VAN DE BROUWERIJ 'DE LEEUW' TE AARTRIJKE 1854-1916

Johan Braet

- DEEL I

Fig. 1 : Detail uit de voorgevel van de brouwerij De Leeuw, uit het plan van voorontwerp voor de restauratie, door architect Antoine Dugardyn, Brugge, 1999)

De zorg voor het brouwerijpatrimonium

Vlaanderen bezit een indrukkelijk brouwerijverleden. In de 19de en tot het begin van de 20ste eeuw telde bijna elk dorp één of meer brouwerijen. In West-Vlaanderen alleen al stonden er in 1880 niet minder dan 447 bierbrouwerijen. Aan de vooravond van de eerste wereldoorlog lag dit aantal zeker nog een flink stuk hoger¹. Brouwerijen en stokerijen vormden in West-Vlaanderen, waar de industrialisatie pas na 1850 met veel vertraging op gang kwam, de meest typerende nijverheid. De dorpsbrouwerij was meestal het grootste - zonet het enige - artisanale of industriële complex in de dorpskom. De bijbehorende brouwerswoning was vaak één van de statigste huizen in de gemeente².

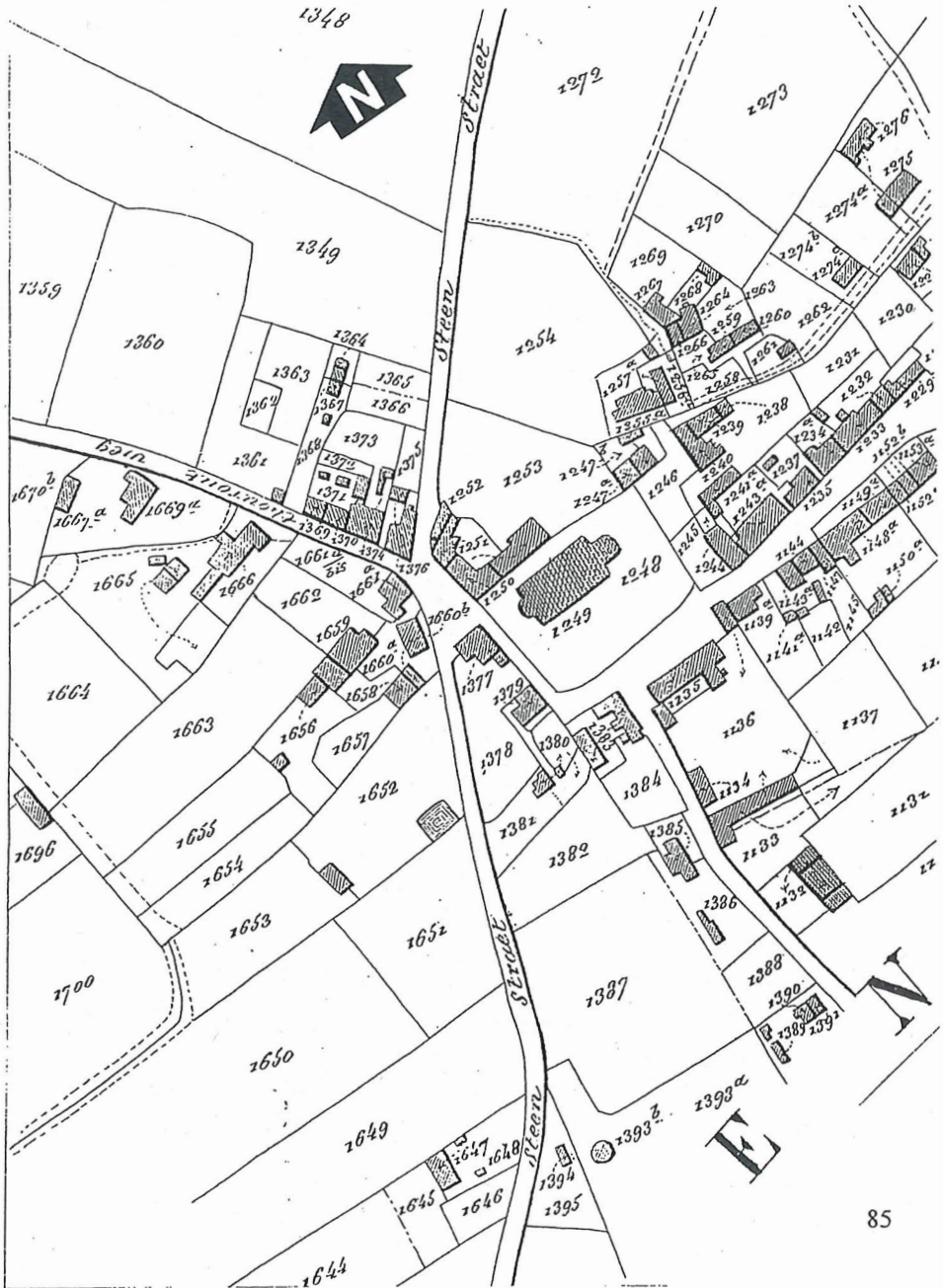
Uiteraard heeft dit rijke brouwerijverleden tal van materiële sporen

achtergelaten in onze dorpen en steden. Brouwerijen vormen dan ook een belangrijk onderdeel van ons gemeenschappelijk industrieel-archeologisch erfgoed. Veel van die materiële getuigen zijn intussen verdwenen, gesloopt of naar de schroothoop verwezen. Toch groeit de belangstelling en de zorg voor wat er ons nog rest aan oude brouwerijen en hun uitrusting, vooral sinds het midden van de jaren '80. Zo werden er in West-Vlaanderen sedert 1985 zeven brouwerijsites beschermd als monument, met name de brouwerij Christiaen in Koekelare (1985), De Snoek in Alveringem (1991), Sint-Joris in Reningelst (1997), De Leeuw in Aartrijke (1997), Roelandts in Wakken (1998), Rodenbach in Roeselare (1998) en Vanden Bussche in Ardoois (1999). Intussen werden ook de eerste geslaagde restauraties en herbestedingen uitgevoerd, o.a. van de brouwerij Christiaen in Koekelare (1987-1992), De Snoek in Alveringem (1991-1994) en Rouzée te Lo (1994)³. Nog meer brouwerij-projecten staan op stapel. Zo plant de Stad Poperinge de inrichting van een V.V.V.-kantoor in de nog te restaureren brouwerij-mouterij Sint-Joris te Reningelst. En te Zedelgem besliste het gemeente-bestuur tot de restauratie van de brouwerij De Leeuw (Aartrijke), die nadien onderdak zal bieden aan het gemeentearchief en aan de lokale administratieve dienstverlening. Dit project bevindt zich momenteel in de ontwerpfase.

Brouwen te Aartrijke tijdens het ancien régime

Te Aartrijke waren in het verleden meerdere brouwerijen gevestigd, en dit ten laatste sinds de 17de eeuw. Dankzij de opzoekingen van wijlen Jules Pollet weten wij één en ander over dit vroegste brouwerijverleden. In zijn *Bijdragen tot de geschiedenis van Aartrijke* vermeldt hij niet minder dan drie brouwerijen die met naam gekend zijn en alledrie gelegen waren in de onmiddellijke nabijheid van de kerk: Sint-Amand, Sint-Donaas en het Roodhuis⁴.

Fig. 2 : Fragment uit de kadastrerkaart van Aartrijke, P.C. Popp, te dateren tussen 1844 en 1847.

Ter verduidelijking van fig.2:

De straatnamen op de kaart komen niet meer overeen met de huidige:

Vroegere naam:

Huidige naam:

Thourout weg

Eernegemsestraat

Steenstraat (noordelijk deel)

Engelstraat

Steenstraat (zuidelijk deel)

Steenstraat

Zonder naam (nr het zuiden)

Aartrijksestraat

Ook de kerk die op de kaart oost-west is georiënteerd, werd in 1900 door een noord-zuid georiënteerde vervangen.

De precieze ligging van deze brouwerijen kan men gemakkelijk aflezen op de kadastrale kaart van Popp: Sint-Amand stond op de perceelnummers B1250 tot 1253, Sint-Donaas op B1238 tot 1240 en het Roodhuis op B1134 (brouwerij), B1135 (herberg) en B1136. De kerk stond dus wel in zeer goed gezelschap...

Van deze drie brouwerijen waren Sint-Amand en Sint-Donaas de oudste. Hun geschiedenis gaat zeker terug tot het begin van de 17de eeuw. De brouwerij van het Roodhuis daarentegen werd pas in 1753 gesticht door Cornelis Moke die voordien brouwer en herbergier was in Sint-Amand. Alledrie de brouwerijen waren verbonden aan een gelijknamige herberg. Bierbrouwen was toen nog duidelijk een kleinschalige, artisanale bedrijvigheid die zich afspeelde binnen de eigen dorpsgrenzen. Men brouwde eerst en vooral voor de eigen herberg en daarnaast eventueel voor een handvol afnemers in het dorp. Tot diep in de 19de eeuw was het bier trouwens zeer beperkt houdbaar en vervoerbaar⁵.

De Aartrijkse brouwerijen waren tijdens de 17de en 18de eeuw doorlopend in handen van enkele zeer welgestelde families. Vooral de familie Oudaert was erg bedrijvig in het brouwersvak, en dit zowel in Sint-Amand, het Roodhuis als in Sint-Donaas. Tussen de drie brouwerijen bestonden heel vaak sterke familiale banden en

meer dan eens wisselden de uitbaters onderling van herberg en brouwerij. De Aartrijkse brouwers stonden hoog in aanzien bij hun dorpsgenoten en zij vervulden regelmatig belangrijke functies in het lokale bestuur, waaronder die van hoofdman, pointer, parochieschrijver en -ontvanger. In de herberg Sint-Amand, centraal gelegen op de dorpsplaats, kwamen regelmatig de lokale ambtsdragers en notabelen bijeen om de "prochieaffaires" te behandelen.

Van de drie genoemde brouwerijen overleefden er zeker twee de tijd van de Franse Revolutie. De brouwerij van Sint-Amand bleef in werking tot ten laatste 1881 en werd samen met de herberg gesloopt in 1889. De brouwerij van het Roodhuis, die bij de oudere Aartrijkse bevolking nog steeds gekend is als de brouwerij van Biervliet, bleef bestaan tot aan de Eerste Wereldoorlog. Inbeslagname van de koperen brouwketels in 1916 en een bombardement in 1918 gaven aan de brouwerij de doodsteek. De brouwerij van Sint-Donaas bleef zeker in bedrijf tot rond het einde van het ancien régime, maar wat er daarna gebeurde, is (nog) niet gekend. In een volgende bijdrage hopen we uitvoerig terug te komen op de geschiedenis van deze drie brouwerijen.

Van artisanale naar industriële bierbereiding (1850-1914)

Berustte de kennis van de bierbereiding tijdens het ancien régime vooral op intuïtie, ondervinding en familiale overlevering, vanaf het midden van de 19de eeuw werd de brouwtechniek geleidelijk aan gemoderniseerd. Dit gebeurde vooral onder invloed van de oprukkende mechanisering en de vooruitgang in de chemische en biochemische wetenschappen⁶. De industriële revolutie deed met andere woorden - zij het met grote vertraging - haar intrede in de brouwerijsector. De eerste stoommotoren, mechanische moutbrekers, beslagharken en dies meer werden in gebruik

genomen. Dankzij wetenschappelijk onderzoek, onder meer van de Fransman Louis Pasteur (1822-1895)⁷, kreeg men voor het eerst inzicht in de biochemie van het brouwen, zodat men kon gaan sleutelen aan het productieproces.

De tweede helft van de 19de eeuw was niet alleen een periode van innovatie, maar ook van sterke expansie van de biernijverheid⁸. Tussen 1850 en 1914 verdrievoudigde de nationale bierproductie. Naarmate de overheid vanaf de jaren 1870 in haar strijd tegen het alcoholisme zwaardere accijnzen hief op sterke dranken, werd het bier steeds populairder. De brouwerijsector beleefde hoogdagen. Tussen 1870 en 1910 nam het aantal brouwerijen in België met één derde toe (van 2.528 tot 3.349 eenheden), en dit niettegenstaande het feit dat de sector al vanaf de jaren 1840-1850 werd gekenmerkt door een trend van schaalvergroting en concentratie. Heel wat kleine, artisanale brouwerijtjes werden inderdaad van de markt gedruimd of opgeslorpt door grotere, modernere brouwerijen die hun afzetmarkt voortdurend verder uitbreidden. Desondanks bleven de meeste brouwerijen tijdens de 19de eeuw relatief kleinschalig en bleven de vereiste investeringen tamelijk beperkt, zodat ook kleine ondernemers met de nodige durf een bloeiende zaak konden opzetten.

Na de Eerste Wereldoorlog kwam hierin grondige verandering. Vanaf 1918 voltrok zich de doorbraak van de grote industriële brouwerijen. De opeising van de koperen brouwinstallaties door de Duitsers, de doorgedreven mechanisering en de doorbraak van ondergegistete pilsbieren in flessen plaatsten vele brouwers voor torenhoge investeringen. Veel kleine, lokale brouwerijen werden dan ook opgedoekt of fuseerden.

De geschiedenis van de brouwerij De Leeuw, de jongste van

Aartrijkes brouwerijen, situeert zich helemaal binnen het hierboven geschetste kader, de periode van bloei en geleidelijke industriële vernieuwing van de brouwerijsector tussen ca. 1850 en de Eerste Wereldoorlog.

Beperkingen van het onderzoek

Over de geschiedenis van de brouwerij De Leeuw werd tot op heden zeer weinig gepubliceerd⁹. De schaarsheid van het historisch bronnenmateriaal zit hier ongetwijfeld voor heel veel tussen. Van het bedrijfsarchief is immers hoegenaamd niets overgebleven. Zelfs de bouwplannen zijn verloren gegaan. Voor mondelinge getuigenissen is het te laat. Het enige wat overblijft - op het bestaande brouwerijgebouw en de brouwerswoning na, wel te verstaan - zijn twee mooie prentbriefkaarten, enkele foto's en curiosa, en niet te vergeten het schitterende oorlogsdagboek van Jules Depuydt over de jaren 1914-'18¹⁰. Voor de rest zijn we aangewezen op de sporadische gegevens die - soms met wat geluk, maar meestal na geduldig speurwerk - werden teruggevonden in overheidsarchieven (gemeente, provincie, kadaster en kerkfabriek), in notariële archieven en via het genealogisch onderzoek. Uiteraard kan een dergelijk onderzoek niet anders dan een zeer onvolledig beeld opleveren.

Stichting van de brouwerij: een kostersverhaal

De brouwerij De Leeuw werd in 1854 gesticht door de Aartrijkse koster Louis Vandewalle (1811-1878). Immers op 6 maart 1854, na een onderzoek de commodo et incommodo dat geen enkel bezwaar opleverde, kreeg hij van het Schepencollege van Aartrijke de toelating "om het werktuig eener bierbrouwerie te mogen daerstellen in een aud in wezen zijnde gebouw in steen en pannen, gekend op

het Kadastraal plan van Aertrycke Sectie B Nummer 1370, aangewezen in het daer nevens gevoegde plan, en te mogen namen den Leeuw”¹¹.

Ludovicus Vandewalle was de oudste zoon van Franciscus Vandewalle (1777-1857), afkomstig uit Bovekerke¹², en van de Aartrijkse Maria Coleta Werbrouck (1790-1853), de welgestelde dochter van Frans en Isabella Clara Huijssuene¹³. Frans Vandewalle was, net zoals later zijn zoon Louis, koster te Aartrijke, en dit van 1807 tot 1847. Het kostersgezin woonde in een “schoon groot huys van twee verdiepingen” langs de Eernegemsestraat¹⁴, op de percelen B1664 tot 1666 (schuin tegenover de latere brouwerij; zie ill. 2). In dit huis hielden zij ook winkel¹⁵. Koster Frans Vandewalle bezat rond 1845 ook nog 4 ha 34 a 66 ca land in één aaneengesloten blok ten zuidwesten van de kerk. Dit liet hem toe om ook het nevenberoep van landbouwer uit te oefenen. Hij en zijn vrouw bezaten bovendien nog eens zeven (grotere en kleinere) huizen in en nabij de dorpskom¹⁶.

Het gezin van Frans Vandewalle telde niet minder dan zestien kinderen, waarvan er drie op zeer jonge leeftijd stierven. Van de zeven jongens die in het gezin opgroeiden, kennen we het latere beroep:

- Longin (1812-1858), bakker, landbouwer en slijter van korte drank¹⁷ te Aartrijke (B1667a en b).
- Karel (1820-1884), landbouwer en kleine gebruiker te Aartrijke.
- Jan (1822-1897), timmerman te Aartrijke (B1658).
- Edouard (1829-1869), winkelier, hovenier en kerkbaljuw (‘suisse’) te Aartrijke.
- Désiré (1830-1900), landbouwer te Aartrijke.
- August (1831-1868), molenaar, herbergier en landbouwer te Ichtegem.

Louis, de oudste, volgde zoals gezegd, in juni 1847 zijn vader op als koster. Intussen volgde hij wel al sinds 15 maanden een opleiding als onderwijzer aan de bisschoppelijke normaalschool te Torhout, maar in september 1847 greep hij naast een benoeming als gemeente-onderwijzer te Aartrijke. Zijn droom om zoals vanouds gebruikelijk het koster- en onderwijzerschap te combineren, kon hij dus niet waarmaken. Ook zijn vader was trouwens in 1810 in dit opzet mislukt¹⁸.

Louis Vandewalle huwde op 19 juli 1847 met Virginia Lecot (1818-1892) uit Schore nabij Diksmuide. Zij kregen 11 kinderen waarvan er ongelukkig slechts vier de volwassen leeftijd bereikten: Medard (1850-1877, landwerkmans en slachter te Aartrijke), Juliana (1853, verhuisd naar Rumbeke in 1879), August (1856-1925, onderwijzer en koster te Waregem) en Maria (1857-1936, gehuwd met de Aartrijkse onderwijzer Henri Knockaert). Eén kind werd levenloos geboren, drie stierven rond hun eerste levensjaar, nog drie rond hun zesde, zevende levensjaar. Welke beproeving dit voor de ouders en het gezin moet hebben betekend, is moeilijk voor te stellen.

Eind 1847 kocht Louis Vandewalle voor 1.600 frank een woning voor zijn gezin van de erfgenamen van Dominique Vandekerckhove, ijzerhandelaar te Brugge¹⁹. Het betrof een stenen woonhuis onder pannen met hoefsmis, verdere bijgebouwen en achterplaats op 679 m² grond, gesitueerd te Aartrijke op de percelen B1372, 1373 en 1374 (waar later de nieuwe brouwerswoning gebouwd zal worden; zie fig. 2). Dit woonhuis met hoefsmis had reeds een lange geschiedenis achter de rug. In de ommeloper van 1696 werd het goed beschreven als “een erfeken met de smisse upt westhende staende jehens de voornoemde kerckestraete”²⁰. Jan Gunst (overleden 1702) was er toen smid. De laatste uitbaters van de hoef- of paardensmidse waren Eugenius Ranson (van 1797 tot 1828) en

zijn zoon Jan (vanaf 1832 als pachter)²¹.

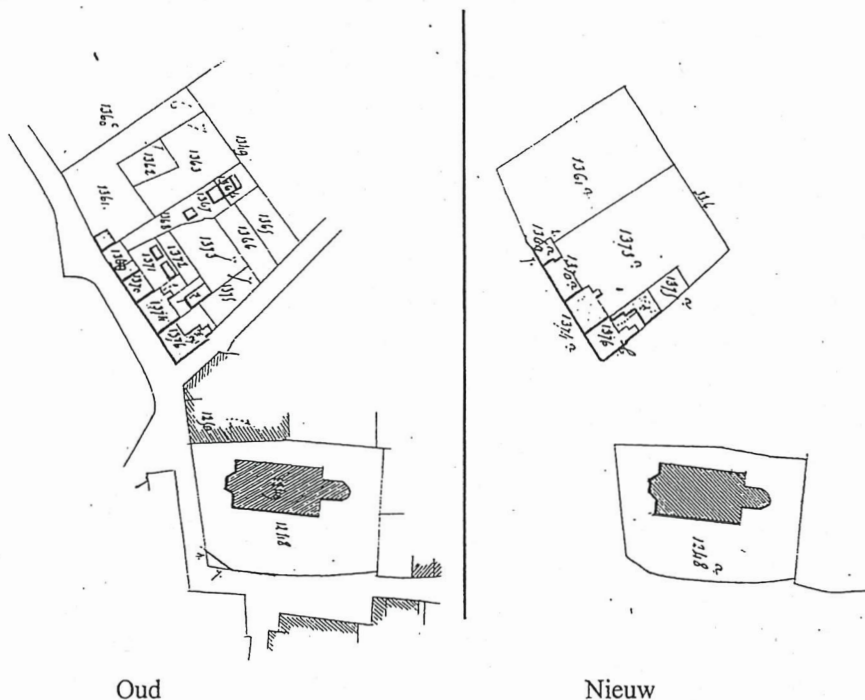
In feite was Louis Vandewalle niet zo erg geïnteresseerd in de hoefsmis, maar des te meer in de ligging ervan. Zijn nieuwe bezit paalde immers ten noorden en oosten aan eigendommen van zijn ouders, nl. de percelen B1361 tot en met 1371 (zie fig. 2). In september 1849 mocht hij deze percelen voor 3.000 frank afkopen²², zodat hij nu één grote blok grond van 3.469 m² in zijn bezit had, prachtig gelegen tegen de dorpskom, grenzend aan de Eernegemsestraat en met een brede uitweg naar de Brouwerijstraat, nu gekend als de Engelstraat²³. Alleen het hoekperceel B1375-1376, eigendom van molenaar Joseph Termote, kon hij niet verwerven.

Op zijn nieuwe eigendom stonden ook twee bescheiden tweewoonsten, resp. B1364/1367 en B1369/1370, die verpacht aan gewone arbeiders. De tweewoonst die uitzag op de Engelstraat, werd afgebroken vóór 1858. De andere tweewoonst stond met de voorgevel tot vlak tegen de Eernegemsestraat en was links aangebouwd tegen het woonhuis met de hoefsmis (B1374). In deze tweewoonst, met name in het rechterdeel ervan (B1370) richtte Louis Vandewalle in 1854 zijn bierbrouwerij in. Conclusie: brouwerij De Leeuw stond oorspronkelijk niet waar ze nu staat, maar wel tegenaan de straatzijde, daar waar zich nu het voorplein bevindt.

De bewuste tweewoonst was, zoals reeds aangehaald, “een aud in wezen zijnde gebouw in steen en pannen”. Het stamde zeer waarschijnlijk reeds uit de 17de eeuw²⁴. Het had een zeer onregelmatige voorgevel en het metselwerk was in niet meer al te beste staat²⁵. Om zijn bierbrouwerij in te richten diende Louis Vandewalle de tweewoonst inwendig te verbouwen. Mutatieschetsen, opgemaakt door het Kadaster in 1858²⁶, geven ons een idee van deze verbouwing : het rechterdeel van de tweewoonst (B1370),

waar het hart van de brouwerij moest komen, werd uitgebreid ten koste van het linkerdeel (B1369). Het restant van het linkerdeel werd afgebroken en op dezelfde plaats kwam een schuur ('une grange') die de functie kreeg van toegangsgebouw en opslagruimte.

Fig. 3 : Kadastrale mutatieschetsen, 1858. Ter gelegenheid van de herschatting in 1858 werd ook de bestaande kadasternummering helemaal herzien.

Dankzij twee grondplannen uit 1865 en 1866 (zie verder fig. 5 en 6) weten we tevens dat de brouwerij De Leeuw uitgerust was met een centrale mousteest die gesitueerd was tegenaan de straatzijde. De stookinstallatie werd op het dak bekroond door een grote, vanop straat goed zichtbare schouw. Rechts van de mousteest bevonden

zich twee grote, ingemetselde koperen ketels (waterketel en brouwketel, ofwel twee waterketels), de kleinere onderput (onderkuip) en de roer- of beslagkuip. Achteraan stond een groot réservoir ('bac réservoir pour le résidu'), mogelijks te identificeren als het koelschip. Dat aan de brouwerij De Leeuw een mouterij voor eigen gebruik verbonden was, mag geen verwondering wekken. Nog tot op het einde van de 19de eeuw waren immers meer dan de helft van de Belgische brouwerijen uitgerust met een mouterij²⁷.

Vóór maart 1856 en mogelijks al in 1854 liet Louis Vandewalle ook het woonhuis met de hoefsmis afbreken en vervangen door een nieuwe brouwerswoning (B1374). Deze woning bestond toen evenwel nog maar uit een gelijkvloerse verdieping²⁸.

Hoe koster Louis Vandewalle op het idee kwam om een bierbrouwerij op te starten, is niet erg duidelijk. Voor zover geweten waren er in zijn familie geen brouwers van wie hij rechtstreeks het vak kon leren. Wel onderhielden zowel vader Frans als zoon Louis Vandewalle goede relaties met twee Aartrijkse brouwers, nl. Carolus van Hollebeke (ca. 1777-1824, Roodhuis) en Franciscus de Crock (ca. 1765-1843, brouwerij onbekend). Beide brouwers traden regelmatig op als getuigen bij de geboorteaangiften van kinderen Vandewalle²⁹. Overigens was het te Aartrijke niet ongewoon dat de koster belangstelling toonde voor het brouwersvak, of vice versa. Vóór Louis Vandewalle had Aartrijke immers reeds twee kostersbrouwers gekend, nl. Joos Hacx (1ste helft 17de eeuw) en David Renier Oudaert (begin 18de eeuw).

Een brouwer in de problemen?

Al na acht jaar is het voor Louis Vandewalle plotseling uit met brouwen. Op 6 december 1862 verkoopt hij zijn bierbrouwerij en de bijbehorende brouwerswoning aan Henri Nevejan, afkomstig uit Esen³⁰. Vanaf dan zal hij alleen nog het kosterschap uitoefenen, en dit tot aan zijn overlijden op 9 oktober 1878.

Financiële problemen lagen mogelijks aan de basis. Tussen 1856 en 1861 leende Louis Vandewalle tot driemaal toe serieuze geldsommen, zodat op zijn woonhuis en brouwerij een steeds zwaardere hypotheek rustte. In maart 1856 leende hij 3.000 frank (termijn 10 jaar, rente 5 %) aan een zekere Joannes Verhelle, gepensioneerd majoor wonend te Gent. In december 1857 leende hij 1.500 frank (30 jaar, 4,5 %) aan de Brugse grondeigenaar Ernest Vanhuele-Verhulst. In januari 1861 ten slotte leende hij nog eens 4.000 frank (5 jaar, 5 %) bij de Brugse bank Dujardin³¹. Dit laatste bedrag was vermoedelijk bestemd voor de bouw van een nieuw woonhuis langs de Eernegemsestraat. Hiervoor kreeg hij immers op 3 mei 1860 een vergunning van de Bestendige Deputatie. De precieze ligging van dit huis is ons niet bekend³². Waar de rest van het geleende geld voor moest dienen blijft een groot vraagteken. Had Louis Vandewalle te zwaar geïnvesteerd in zijn nieuwe brouwerij en woning? Draaide de brouwerij misschien niet zo goed? Of had hij het geld nodig voor nog andere zaken waar wij geen weet van hebben? We blijven het antwoord schuldig.

Het erfdeel van zijn ouders bracht blijkbaar niet de gewenste oplossing. In 1853 overleed zijn moeder Maria Werbrouck. Twee jaar later liet Franciscus Vandewalle zowat zijn ganse roerend en onroerend bezit openbaar verkopen, wellicht om aan zijn kinderen het erfdeel van hun moeder te kunnen uitbetalen³³. De veiling van

de onroerende eigendommen, waarvan het grootste deel werd teruggekocht door de eigen kinderen (maar niets door Louis), bracht 29.680 frank op. De veiling van roerend goed (huisraad, bestialen, boerderijgereedschap en veldvruchten) bracht 5.201,86 frank op. Op 2 april 1857 kwam ten slotte ook vader Franciscus Vandewalle te overlijden. Op dat ogenblik waren er evenwel nog dertien kinderen gerechtigd in de erfenis. De taart moest dus in vele kleine stukjes worden verdeeld. Het zeer grote aantal kinderen in het gezin van koster Franciscus Vandewalle leidde onvermijdelijk tot een verarming van de volgende generatie.

Bovendien kreeg Louis Vandewalle onverwacht nog een probleem van een totaal andere aard. In 1857-1858 werd de derde sectie van de staatsbaan Bloemendale-Eernegem aangelegd, d.i. het gedeelte vanaf Zuidwege dwars door Aartrijke-dorp tot in Eernegem³⁴. De nieuwe weg kreeg een breedte van 9 meter (waarvan de middelste 3 meter werden bekasseid), met als gevolg dat de brouwerij De Leeuw met haar onregelmatige, vooruitstekende voorgevel plots nog maar 3,20 m van de wegas verwijderd stond in plaats van de wenselijke 4,50 m (zie verder fig. 5 en 6). De overheid liet de bestaande toestand voorlopig zoals ze was, maar het viel wel te vrezen dat de ligging langs de nieuwe regionale verbindingsweg in de toekomst nog voor moeilijkheden kon zorgen. Immers, volgens een K.B. uit 1836 zou voortaan voor alle bouwwerken aan de brouwerij, zelfs voor eenvoudige herstellings- of verbeteringswerken, een vergunning moeten worden afgeleverd door de Bestendige Deputatie³⁵. Gezien de ver vooruitgeschoven positie van de brouwerij, tot 1,30 m voorbij de gewenste nieuwe rooilijn, was te vrezen dat de overheid vroeg of laat lastig zou doen...

Op 6 december 1862 deed Louis Vandewalle de brouwerij, de brouwerswoonst en ruim de helft van de bijbehorende grond (B1373a)

van de hand. Alleen het links gelegen perceel met nummer B1361a behield hij voor zichzelf. De verkoop aan Henri Nevejan bracht 12.000 frank op. Van dit bedrag ging eerst en vooral 8.500 frank naar de schuldeisers, zodat Louis Vandewalle aan de verkoop hooguit 3.500 frank overhield. Dit geld kwam onmiddellijk goed van pas. Louis Vandewalle moest immers vóór 1 mei 1863 de brouwerswoning verlaten en besliste om een nieuw huis voor hem en zijn gezin te bouwen op het aanpalende perceel. Op 5 februari 1863 kreeg hij van de Provincie de vergunning om een nieuw woonhuis links aan te bouwen tegen de brouwerij van Henri Nevejan, uiteraard op voorwaarde dat hij braafjes achter de nieuwe rooilijn bleef³⁶. Dit woonhuis bestaat nog altijd (Ernegemsestraat 10) en wordt thans bewoond door Maria Vandewalle, een rechtstreekse afstammeling van Louis Vandewalle³⁷.

De familie Nevejan ³⁸

Henri Nevejan, geboren te Esen op 20 december 1839, was de derde zoon van Ludovicus Franciscus (1802-1882) en Emilie Adelaïde Syoen (1810-1878). Zijn vader, afkomstig van Westrozebeke, was heelmeester ('chirurgien') en brouwer te Esen. In 1835 richtte hij aldaar de brouwerij Sint-Henricus op³⁹. Deze brouwerij bestaat nog altijd en geniet sinds enkele jaren opnieuw bekendheid onder de naam De Dolle Brouwers. In een aanpalend gebouw richtte Louis Nevejan in 1841 ook een jeneverstokerij op⁴⁰. Na zijn overlijden op 21 februari 1882 werd de brouwerij overgelaten aan Aloïs Costenoble, een lid van de brouwersfamilie Costenoble uit Oudenburg⁴¹. De brouwerij werd tijdens de Eerste Wereldoorlog grotendeels verwoest en nadien heropgebouwd. De Costenobles brouwden er tot 1980. In dat jaar nam Kris Herteleer samen met zijn broers de brouwerij over. Sindsdien doen deze 'dolle brouwers' de ambachtelijke brouwtraditie alle eer aan met de productie van enkele

speciale bieren zoals Oerbier, Arabier en Boskeun.

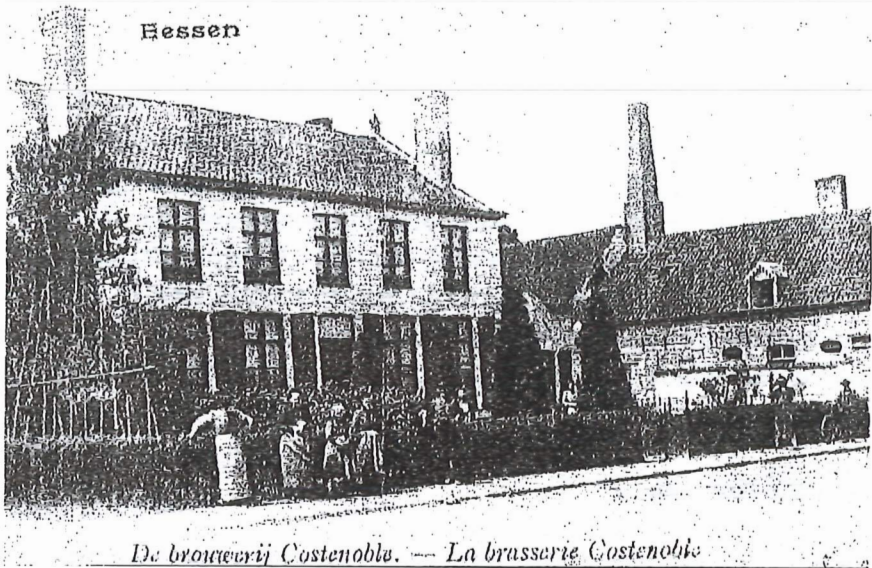

Fig. 4: Oude prentbriefkaart van de brouwerij Sint-Henricus (De Dolle Brouwers), Roeselarestraat 12b te Esen, met links de brouwerswoning)

Brouwer-dokter Louis Nevejan was in zijn familie zeker geen buitenbeentje. Vanaf het einde van de 18de eeuw tot in de 20ste eeuw bracht de familie Nevejan een opvallend groot aantal dokters, veeartsen en brouwers voort. Deze eigenaardige combinatie van beroepen is als het ware het 'handelsmerk' van de familie Nevejan. Het brouwersvak was voor hen vaak een bijberoep naast een dokters- of veeartsenpraktijk, maar even vaak ook hun hoofdberoep. Bierbrouwerijen van de Nevejans troffen we aan te Esen, Beerst, Krombeke, Poelkapelle, Lendeledede, Hulste en Aatrijke. Daarnaast waren er ook huwelijksbanden met brouwersfamilies uit Sas van Gent, Ertvelde en Pittem⁴².

Het gezin Louis Nevejan-Syoen telde zeven kinderen, waarvan er vier de volwassen leeftijd bereikten: Leopold (°1831) werd brouwer en schepen te Esen, Modest (°1832) werd dokter, eerst in Torhout (1867-1877), nadien in Oudenburg (1877-1900), Elodie (°1836) werd non in een Brugs klooster, en Henri (°1839) werd in 1862 op 23-jarige leeftijd brouwer te Aartrijke.

Henri Nevejan kwam zich op 1 december 1862 vestigen te Aartrijke, d.i. zes dagen na het verlijden van de aankoopakte van de brouwerij De Leeuw. Hij integreerde zich heel vlot in het Aartrijkse dorpsleven. Reeds op 3 april 1864 werd hij verkozen tot lid van de Kerkraad, en wel meteen in de functie van secretaris van het Bureel van Kerkmeesters. Hij bleef secretaris tot in 1867, nadien bleef hij gewoon lid van de Kerkraad tot in 1880⁴³.

Drie jaar na zijn aankomst te Aartrijke, op 13 juni 1865, huwde hij met de Pittemse Maria Baert (°1839), de oudste dochter van brouwer Constant Baert, die in de Tieltstraat 87 te Pittem de brouwerij-mouterij De Hoop uitbaatte. De banden tussen de brouwersfamilies Baert en Nevejan werden in 1867 nog steviger aangehaald, want in dat jaar trouwde Henri's oudere broer Modest, dokter in Torhout, met Josephine Baert (°1845), een jongere zus van Maria. In het gezin van Henri Nevejan en Maria Baert werden zeven kinderen geboren: Joseph (°1866), Maria (°1867), Leopold (°1868), Helena (°1870), Emile (°1871), Margareta (°1873) en Florent (°1876). Het gezin bleef van kindersterfte gespaard.

De affaire Nevejan

De zaken van brouwer Henri Nevejan draaiden blijkbaar voortreffelijk. Reeds in 1865 verwierf hij zijn eerste eigen herberg. Op een openbare verkoping op 30 januari 1865 kocht hij immers het

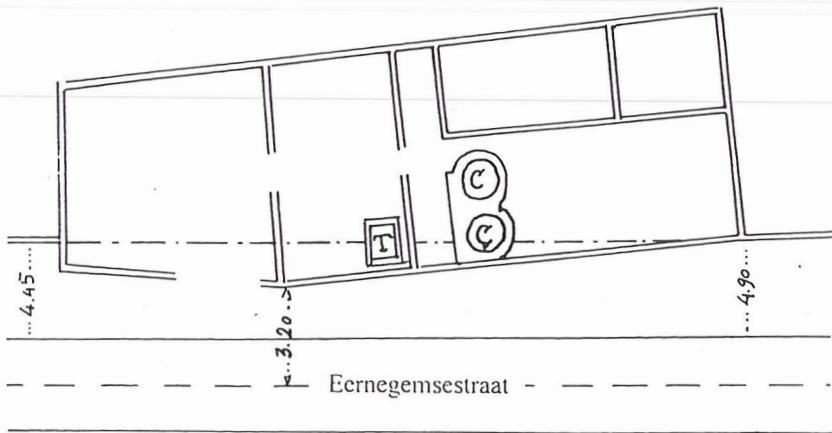
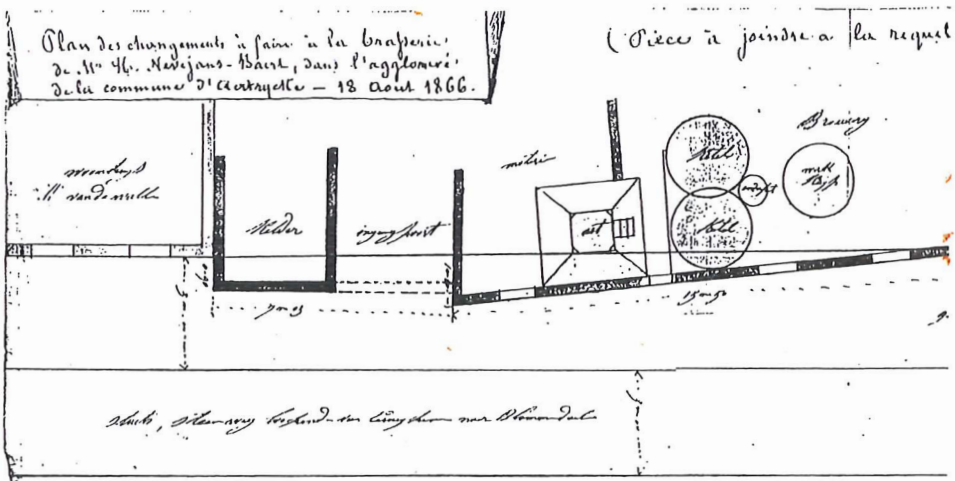

Fig. 5a. Plattegrond van de eerste brouwerij De Leeuw met aanduiding van de moutest (T), twee ketels (C) en de voorgestelde nieuwe rooilijn dwars door de brouwerij (Reconstructietekening naar een plan van Ir. Stockman d.d. 9 november 1865).

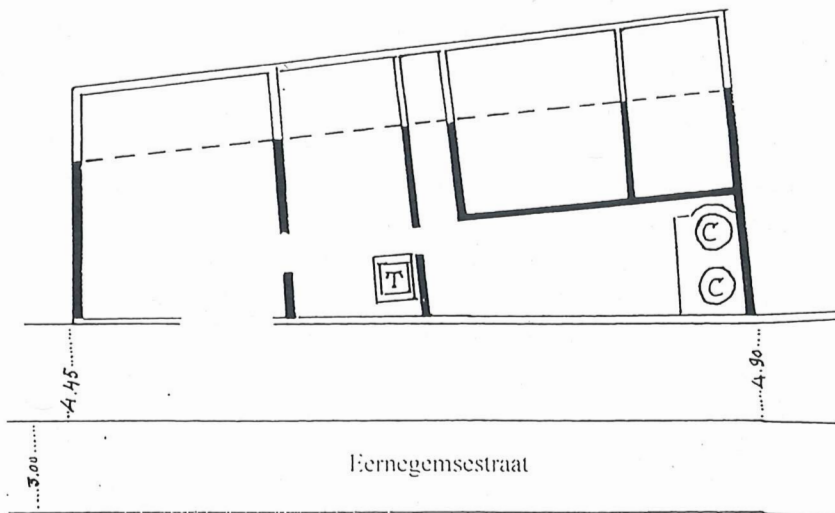

Fig. 5b. Niet uitgevoerd inbouwingsplan van Ir. Stockman, met voorstel voor heropbouw/verplaatsing van voorgevel, moutest en ketels. Het te behouden oorspronkelijk muurwerk is zwart ingekleurd. Van dit plan werd enkel de door H. Nevejan geplande uitbreiding naar achter (boven de stippellijn) uitgevoerd in 1869.

18 August 1866, presentie a la Deputatie en Conseil prov

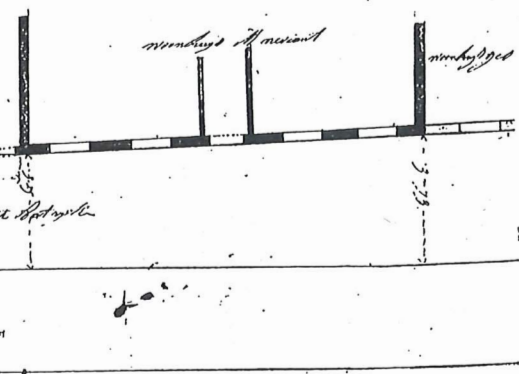

Fig. 6: Gedeeltelijk grondplan van de eerste brouwerij De Leeuw, opgemaakt op 18 augustus 1866 met het oog op verbouwingen.

dichtbij gelegen woonhuis van Longin Vandewalle (overleden in 1858) met de bijbehorende winkel en herberg Sint-Antonius (B1667a en b) voor een bedrag van 8.510 frank⁴⁴. Nog in hetzelfde jaar kwam hij tot het besluit dat zijn brouwerij dringend aan uitbreiding toe was. Op 7 oktober 1865 diende hij daarom een verzoekschrift in bij de Bestendige Deputatie om de oude muur van zijn brouwerij langs de straatzijde “te mogen verhoogen en opbouwen met een meter 56 centimeters ten einde alzoo met meer gemakken mijn beroep van brouwer uit te oefenen.”⁴⁵

Wat evenwel te vrezen was, gebeurde. De ingenieur van Bruggen en Wegen die belast werd met het dossier, H. Stockman, greep het verzoek van Henri Nevejan aan als de gedroomde kans om op die plaats de gewenste rechtlijnig van de staatsbaan voor te stellen. Vergeten we immers niet dat de brouwerij De Leeuw met haar scheve, vooruitstekende voorgevel slechts 3,20 m uit de as van de straat verwijderd stond. De ingenieur stelde dan ook voor om deze gevel af te breken en te herbouwen achter een nieuwe rooilijn die de hoek van de woning Vandewalle in rechte lijn zou verbinden met de hoek van de woning Nevejan.

De voorgestelde ingreep impliceerde naast de onteigening van 20 m² en de afbraak en heropbouw van de voorgevel ook een radicale wijziging in de inwendige inrichting van de brouwerij, o.a. de verplaatsing van de mouteest, de grote schouw en de twee koperen ketels met hun omgevend metselwerk en onderliggende ovens. (Zie fig. 5a en 5b p. 100-101). Alles samen goed voor de afbraak en heropbouw van 34 m³ metselwerk, herstel van de bedaking, heraansluiting van alle leidingen, enzovoort. Geconfronteerd met dit opdoemend scenario diende Henri Nevejan een gepeperde kostenraming in van 1.525 frank, inbegrepen 100 frank voor de grondafstand.

Deze kostenraming viel echter niet in goede aarde bij ingenieur Stockman die overigens, het moet gezegd, een sterke bondgenoot vond in het gemeentebestuur van Aartrijke en zijn ijverige secretaris Louis Tallier. In een lange brief d.d. 31 oktober 1865 betuigde de gemeente haar volle instemming met Stockmans rigoureuze voorstel voor de heropbouw van de brouwerijgevel achter een nieuwe rooilijn⁴⁶. De gemeente was van mening dat de nieuwe rooilijn veel zou bijdragen tot de verfraaiing van de doortocht van Aartrijke⁴⁷. Op de vraag nochtans of de gemeente eventueel bereid was om bij te dragen in de kosten, kreeg Stockman een negatief antwoord⁴⁸. Gevraagd naar het bedrag van de schadevergoeding waarop Henri Nevejan aanspraak zou mogen maken, was de gemeente de mening toegedaan dat deze niet hoger mocht zijn dan 500 frank, grondafstand inbegrepen ! Hiertoe argumenteerde de gemeente dat de rechttrekking van de straat ook een waardevermeerdering zou inhouden voor Henri Nevejans eigendom, die immers vlotter bereikbaar zou zijn voor het verkeer en voor het laden en lossen.

Een ingefluisterd antwoord? Vermoedelijk wel. Het is alleszins niet erg logisch dat een ingenieur bij de gemeente te rade gaat om voor hem de schade-expertise op te maken ! Hoe dan ook, gesteund door het advies van de gemeente schreef ingenieur Stockman al op 3 november een brief naar Henri Nevejan waarin hij zich uitsprak voor de rechttrekking van de rooilijn en een "billijke" en voorafgaande schadevergoeding in het vooruitzicht stelde van 500 fr. voor de bouwkosten en 20 fr. voor de onteigening. En op dreigende toon voegde hij eraan toe: "Elke hogere aanspraak van uwentwege zou voor mij volstrekt onverdraaglijk zijn, en er zou me in dit geval niets anders resten dan aan de hogere overheid voor te stellen om de bewuste rooilijn te verordenen en u elke vorm van verstevigingswerken aan uw voorgevel te verbieden, totdat de zaak volledig zou

zijn uitgeklaard.” Ingenieur Stockman ging er inderdaad van uit dat deze werken, gezien de slechte staat van het metselwerk, onvermijdelijk waren, en hij hoopte Henri Nevejan hiermee extra onder druk te kunnen zetten.

Veel onderhandelingsruimte bleef er dus niet over. Henri Nevejan liet dan ook op 8 november weten dat hij het aanbod van de ingenieur onmogelijk kon aanvaarden en dat hij zijn voorgevel zou laten zoals hij was, “totdat hij exactere en preciezer inlichtingen zou hebben ingewonnen.” Ook deelde hij mee dat hij van plan was om zijn brouwerij te verhogen en te vergroten via de muur die uitgaaf op de achteruit. Dit voornemen voerde hij trouwens binnen de maand uit. Op het grondplan van 1865 (zie fig. 5b) en op een kadastrale mutatieschets uit 1869 (zie fig. 8) kunnen we ons een idee vormen van deze uitbreiding naar achteren.

Bruggen en Wegen stuurde vervolgens op 20 november het volledige dossier door naar het ministerie van Openbare Werken, dat hetzelfde standpunt innam als de ingenieur, maar wel aanbod om in geval van akkoord het bedrag van de schadevergoeding ten laste van de Staat op te trekken tot 600 frank. In geval van betwisting van dit bedrag stond het Henri Nevejan vrij om zijn aanspraken te laten gelden voor de rechtbank. Ingenieur Stockman bracht Henri Nevejan op 8 december op de hoogte van deze beslissing en legde hem meteen het verbod op om de voorgevel van de brouwerij op welkdanige wijze ook te verstevigen. De gemeente Aartrijke werd gelijktijdig van deze stand van zaken ingelicht, en terstond kroop secretaris Tallier in zijn pen om er de ingenieur attent op te maken dat brouwer Nevejan, ondanks het verbod, sinds zeer recente datum zijn voorgevel toch had versterkt met nieuwe muurankers⁴⁹. Ingenieur Stockman wou echter blijkbaar geen olie op het vuur gieten en liet de kwestie verder ongemoeid.

Henri Nevejan kon zich moeilijk neerleggen bij de bereikte stand van zaken, "ce statu quo déplorable", en een half jaar later, op 18 augustus 1866, diende hij een nieuw verzoek in bij de Bestendige Deputatie om zijn brouwerij langs de straatzijde te mogen ophogen. Bij zijn verzoekschrift was opnieuw een plan gevoegd (zie fig. 6) waaruit we onder meer kunnen opmaken dat Henri Nevejan ook een nieuwe, grotere mouteest wilde oprichten en in het poortgebouw een kelder wou steken. Op het plan is ook een aanduiding van 'motoren'. Of deze er vroeger al dan niet stonden, is ons niet duidelijk⁵⁰.

Henri Nevejan bekloug zich in zijn verzoekschrift over het feit dat de vroegere onderhandelingen mislukt waren, en hij weet dit aan twee oorzaken: 1) het feit dat men zich een verkeerde voorstelling vormde van de inrichting van een brouwerij, en 2) het feit dat de ingewonnen inlichtingen waren geput uit een bron die weinig bekommerd was om zijn belangen (= de gemeente Aartrijke?). Het gevolg was dat men de verbouwingskosten schromelijk had onderschat. Hijzelf raamde ze "zonder overdrijving" op 2.000 frank, maar "om een overeenkomst te vergemakkelijken" wou hij wel genoeg nemen met 1.500 frank. Tenslotte vroeg hij om een spoedige oplossing, hetzij door onteigening ten algemene nutte, hetzij door hem de gevraagde toelating te verlenen, zodat hij opnieuw vrij zou kunnen beschikken over zijn eigendom.

Ingenieur Stockman zag in het nieuwe verzoek evenwel uitsluitend een poging om een buitensporige schadevergoeding op te strijken. En ook het ministerie van Openbare Werken zag geen enkele reden om het bedrag van 600 frank verder op te trekken. Indien brouwer Nevejan met dit bedrag geen genoeg kon nemen, dan moest hij maar naar de rechter stappen, zo klonk opnieuw de conclusie in een brief van 29 oktober 1866. Henri Nevejan zag ditmaal het nutteloze van verdere stappen in en liet de zaak voor wat ze was. Zodoende

werd de 'affaire Nevejan' definitief gesloten.

Een nieuwe brouwerswoning

Henri Nevejan liet zich door het mislukken van de onderhandelingen niet ontmoedigen en werkte resoluut verder aan de uitbouw van zijn zaak. In eerste instantie maakte hij werk van de brouwerswoning. Op 16 februari 1867 vroeg hij aan de Provincie de toelating om zijn woning met één verdieping op te trekken. Blijkbaar had het dak kort tevoren zwaar geleden onder slechte weersomstandigheden.

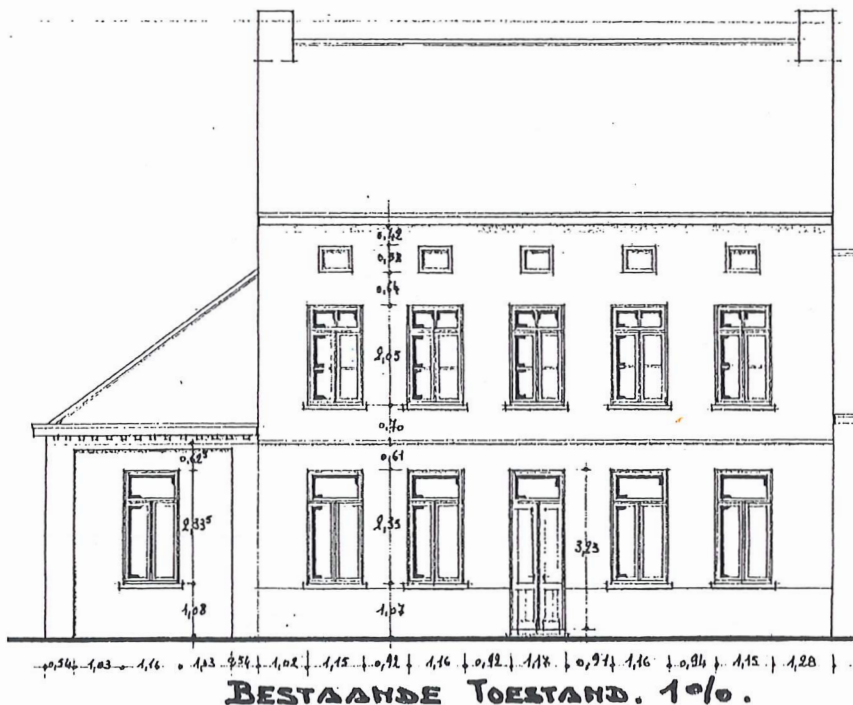

Fig. 7: Opmetingsplan oorspronkelijk op schaal 1:100 van de bestaande toestand van de brouwerswoning, opgemaakt door architect Firmin Lanzweert, 1 juli 1969.

De Bestendige Deputatie verleende de vergunning op 6 maart 1867, op voorwaarde dat de bestaande rooilijn geëerbiedigd bleef⁵¹. Henri Nevejan startte het werk onmiddellijk. Officieel heette het dat hij de bestaande woning verhoogde, maar veel waarschijnlijker is dat hij deze tot op de grond afbrak, waarna hij een volledig nieuwe, statige tweeverdiepingswoning bouwde, passend bij zijn voornaam status van dorpsbrouwer. In het archief van het Kadaster is immers sprake van een “reconstruction totale”⁵². In het bestaande huis dat thans bewoond wordt door Jozef Depuydt en zijn echtgenote, is bovendien geen spoor te bekennen van twee verschillende bouwfasen. Bij het bouwen beging Henri Nevejan een lichte bouwvoertreding, die de gemeente en de hogere overheid door de vingers zagen: de woning maakte namelijk een kleine uitsprong tot over de rooilijn, wellicht voor een trede aan de voordeur⁵³. Aan de hand van de plannen die Jozef Depuydt in 1969 indiende voor de verbouwing van zijn woning, kunnen we ons een goed beeld vormen van het oorspronkelijke uitzicht van de voorgevel, de ritmering van de gevelopeningen en het originele schrijnwerk⁵⁴.

Een azijnstokerij

Op 12 mei 1869 vroeg Henri Nevejan aan de Gemeente de toelating om een azijnstokerij (‘une vinaigrerie’) in te richten “in zijn lokaal te Aartrijke-Dorp”⁵⁵. Het samengaan van een bierbrouwerij met een azijnfabriekje was tijdens de 19de eeuw heel gebruikelijk. Bier was immers moeilijk bewaarbaar en verzuurde vlug. Op basis van dit verzuurde bier werd dan graanazijn vervaardigd. Vóór 1860 beschikten de meeste brouwerij-mouterijen over een azijnstokerij. Nadien begonnen gespecialiseerde bedrijfjes de productie over te nemen. Zo waren er te Brugge in 1882 zes azijnstokerijen gevestigd. Naar het einde van de 19de eeuw toe concentreerde de azijnaanmaak zich in enkele grote bedrijven in het Antwerpse, die er het veel

Nevejan om alle bestaande bedrijfsgebouwen af te breken en een nagelnieuwe bierbrouwerij te bouwen. De bestaande behuizing was immers veel te krap geworden en vormde een hypotheek op de toekomst van de brouwerij en een domper op de grote ambities van brouwer Nevejan. In een volgende aflevering van *Zilleghem* brengen we deze nieuwe brouwerij De Leeuw uitgebreid ter sprake en behandelen we het vervolg van haar geschiedenis, tot aan de gedwongen stopzetting eind 1916.

Met dank aan J.P. DEMEYER (notaris Sint-Andries) Jozef DEPUYDT (Aartrijke), Antoine DUGARDYN (architect Brugge), Luc ERVINCK (Esen), Roger HAESAERT (Esen), Kris HERTELEER (Esen), Daniël JANSSENS (Aartrijke), Dirk LARNOE (Kadaster Brugge), Ronald MISSINE (Aartrijke), Jos NEVEJAN (Poelkapelle), Bernadette ROOSE-MEIER (Rijksarchief Brugge), Chris VANDEWALLE (Gemeentearchief Diksmuide), Maria VANDEWALLE (Aartrijke) en Paul VERHAEGHE (notaris Veurne) voor de medewerking en de verstrekte informatie.

VOETNOTEN:

- (1) Adriaan LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, Leuven, 1987, p. 134. Dit aantal kwam overeen met ruim 17 % van de in totaal 2.574 Belgische bierbrouwerijen. Extrapolatie van de beschikbare statistieken brengt ons op een geraamd aantal van 581 West-Vlaamse brouwerijen in 1910.
- (2) Mark RYCKAERT en Ludo VALCKE, *De bescherming van het industrieel erfgoed en de inbreng van de Provincie*. - In: Johan VANNIEUWENHUYSE (Red.), *Goed garen gesponnen? Industrialisering in de provincie West-Vlaanderen, 1800-1940*, Brugge, 1998, p. 105.
- (3) In de brouwerij De Snoek te Alveringem werd een hoogwaardig brouwerijmuseum uitgebouwd (Zie: Frank BECUWE, *Het mout- & brouwhuis De Snoek: mouten en brouwen in de 19de eeuw*, 1995, 86 p.). De restauratie van de brouwerij Christiaan te Koekelare vormde de katalysator van een geslaagd dorpsrenovatieproject (Zie: Mick GOOSSENS, *Leven in de brouwerij of hoe iets ouds iets nieuws werd*. - In: *Monumenten en landschappen*, jrg. XII, nr. 6, nov.-dec. 1993, p. 6-16). Beide realisaties werden bekroond met belangrijke onderscheidingen. De voormalige

brouwerij-mouterij Rouzée op het Vateplein te Lo werd in 1994 gerenoveerd door een samenwerkingsverband tussen overheid en particuliere sector en fungeert sindsdien als bezoekerscentrum met een toeristische info-balie en multifunctionele ruimtes (Zie: Frank BECUWE, *En de brouwer ... hij brouwde voort.* - In: *Industrieel erfgoed in Vlaanderen : nieuwsbrief van de V.V.I.A.*, nr. 39-40, nov. 1995 (themanummer: *Brouwen en brouwers in Vlaanderen*), p. 6). Ook andere oude brouwerijgebouwen kregen een nieuwe bestemming, zoals de voormalige mouterij van de brouwerij 't Hamerken te Brugge, waar sinds 1991 het Brugse Mouterij- en Brouwerijmuseum is gehuisvest, en de Sint-Antoniusbrouwerij te Ruddervoorde die na restauratie in 1998 werd omgevormd tot een opnamestudio (Zie: Albert VERHAEGHE, "*Brouwerij Tanghe*" herleeft. - In: *Het Nieuwsblad*, 25-26 april 1998).

- (4) Jules POLLET, *Bijdragen tot de geschiedenis van Aartrijke*, dl. I, 1982, p. 122-125 en 200-201; dl. II, 1986, p. 188-192.
- (5) Frank BECUWE, *En de brouwer ... hij brouwde voort.* - In: *Industrieel erfgoed in Vlaanderen*, nr. 39-40, nov. 1995, p. 4; Adriaan LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 133-134.
- (6) Guy DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie: de ontwikkeling van de biernijverheid.* - In: *Nijver België: het industriële landschap omstreeks 1850*, Brussel, Gemeentekrediet, 1995, p. 277-280; Frank BECUWE, *Mouten en brouwen in de 19de eeuw*, p. 12-15; Adriaan LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 133-134.
- (7) Louis Pasteur (1822-1895), grondlegger van de biochemie en de moderne bacteriologie, bracht tussen 1860 en 1864 inzicht in de gistings- en verzuringsprocessen en de rol van bacteriën. Op basis van die inzichten ontwikkelde hij methoden om door middel van gecontroleerde verhitting (pasteurisatie) voedingsmiddelen en dranken langer te kunnen bewaren. Toepassing van die methode in de bierindustrie maakte de productie van lang houdbare en goed vervoerbare bieren mogelijk.
- (8) Adriaan LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 134. Volgende tabel verduidelijkt de evolutie van het aantal brouwerijen in België:

	aantal brouwerijen	bruto-productie in hl	gemiddelde productie per brouwerij
1850	2.894	5.544.128	1.916
1860	2.736	6.554.692	2.392
1870	2.528	7.794.459	3.083
1880	2.574	9.516.648	3.697
1890	2.786	11.026.916	3.957
1900	3.112	14.616.535	4.696
1910	3.349	16.019.000	4.783

- (9) In 1988 maakte Ronald Missine (Aartrijke, ° 23.05.1969) als student in de richting 'Bouwkundig restaurateur' aan het Vrij Technisch Instituut te Brugge een eindwerk over de brouwerij, waarbij zijn aandacht vooral uitging naar de architectuur en de (slechte) bouwfysische toestand van het gebouw (R. MISSINE, *Geschiedenis of monument te Aartrijke: de brouwerij De Leeuw*, 1988, onuitg. eindwerk, 1988, 45 p.). Dit eindwerk werd in licht gewijzigde vorm overgenomen in: *Heemkundig tijdschrift 'David Jonckheere'*, jrg. XII, 1988, nr. 45/48, p. 15-42, en droeg langs die weg bij tot de bewustmaking van de monumentwaarde van de voormalige brouwerij. De historische gegevens in dit eindwerk zijn niet erg betrouwbaar.
- (10) *Het oorlogsdagboek van Jules Depuydt: Aartrijke 1914-1918*, Zedelgem, Heemkundige Kring Pastoor Ronse, 1997, XV-215 p. Met woord vooraf door Bertrand Denys en Inleiding door Jozef Depuydt.
- (11) G.A.Z., Notulen Schepencollege Aartrijke, 6 maart 1854. Louis Vandewalle diende zijn verzoek in op 20 januari 1854. Het onderzoek de commodo et incommodo liep van 20 februari tot 6 maart 1854. Een K.B. van 12 november 1849 (*B.S.*, 13 november 1849) rekende bierbrouwerijen tot de derde klasse van gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke inrichtingen, zodat het Schepencollege alleen bevoegd was om de oprichting ervan toe te laten. Bij elke aanvraag diende in principe een algemeen situeringsplan (schaal 1:500) en een gedetailleerd inrichtingsplan (schaal 1:200) gevoegd te worden. Noch het verzoekschrift, noch de bijbehorende plannen werden teruggevonden.
- (12) De familie Vandewalle was sinds de tweede helft van de 17de eeuw gevestigd te Bovekerke. Zie: Luc VANDEWALLE, *Familie Vandewalle 1639-1987: de afstammelingen van Franciscus Leonardus Vandewalle en Maria Coleta Werbrouck*, Eernegem, uitgave in eigen beheer, 1987, 105 p.
- (13) Frans Werbrouck (overleden 8 oktober 1829), handelaar en kruidenier, behoorde tot de rijkste inwoners van Aartrijke (Zie Jules Pollet, *o.c.*, dl. II, p. 73, 114 en 201).
- (14) De Eernegemsestraat heette in die dagen wel anders. We vonden tot drie verschillende straatnamen terug: Molenstraat, Kerkstraat en Jabbeekweg.
- (15) Op ditzelfde goed woonde tot 1801 de gekende Aartrijkenaar Timotheus David Huijssuene, parochieschrijver en -ontvanger en gezworen landmeter van het Vrije. Zijn vrouw, Angélique Therese Moke, baatte er eveneens een winkel uit tot 1801 (Zie Jules POLLET, *o.c.*, dl. I, p. 43-44). Het huis werd in 1823 "onlangs uyt den grond nieuwgebauwd" en wordt in een koopakte van 1855 als volgt beschreven: "Een schoon groot huys van twee verdiepingen, bevattende winkel, woonplaats, vele beneden en bovenkamers, keuken, kelders en zolders onder pannendak, groote graenscheur, peerde- koe- en zwijnsstallen, wagenkot, aelputten, pompen, verdere aenhoorigheden en eenenvijftig aren veertig centiare onder bebouwd grond, voor en achterplaats, boomgaard en hovenierhof, omtuind met doornhagen en uytweg van noorden en westen buyten de doornhagen". (R.A.B., Notariële minuten Norbert Huyghebaert (Aartrijke en Handzame), 1823, nr. 122, Koopakte 12 november 1823; *Ibidem*, Notariële minuten Henri Fraeys (Brugge), nr. 1094, 24 april 1855 en 22 mei 1855, 'Veiling Vandewalle').

- (16) G.A.Z., Kadasterkaart en legger Aartrijke (P.C. Popp), 1844-1847. Het betrof de huizen met de kadasternummers B1364/1367, 1369/1370, 1658, 1669a en 1694.
- (17) G.A.Z., Burgerlijke Stand Aartrijke, huwelijksakte nr. 141 van 3 november 1848.
- (18) Jules Pollet, *o.c.*, dl. II, p. 149-150 en 165-166; Urbain NAERT, *Het kosterschap te Aartrijke*. - In: *Heemkundige Kring 'David Jonckheere'*, jrg. V, nr. 19, zaaijaand 1981, p. 74-76. In 1810 kwam vader Frans Vandewalle op het idee om met een openbare school te beginnen te Aartrijke. Schoolmeester Jean François Cobbaert protesteerde echter en het plan van de koster werd verijdeld door een tussenkomst van de Prefect van het Leiedepartement.
- (19) Notariaat J.P. Demeyer (Brugge), Notariële minuten Joseph-Joannes-Hyacintus Vanderhofstadt (Brugge), 1847, nr. 219, Verkoop, 29 november 1847.
- (20) R.A.B., Brugse Vrije Registers, nr. 15176, Ommeloper van Aartrijke, 1696, 4de begin, artikel 2. Uit de opeenvolging van notariële akten valt met grote zekerheid af te leiden dat de percelen B1372 tot 1374 wel degelijk precies samenvielen met artikel 2 uit het 4de begin.
- (21) R.A.B., Notariële minuten Pieter Van Sielegheem-Janssens (Ichtegem), 1832, nr. 66, Pachtgift, 14 mei 1832; Ibidem, 1833, nr. 48, Inventaris ten sterfhuize van Joseph Ranson, 28 maart 1833; Ibidem, 1833, nr. 77, Openbare verkoop, 30 april 1833 (volmacht), 5 juni 1833 (instel) en 19 juni 1833 (overslag). Jan Ranson (1803-1883) pachtte de hoefsmis voor een termijn van achttien jaar, ingaand op 1 mei 1832. Ook twee van zijn broers waren smid: Franciscus (*1898) werd hoefsmid te Torhout en Joseph (1799-1833) werd hoefsmid en waard in de herberg Sint-Elooi te Aartrijke (B1145 tot 1147). Na het overlijden van Joseph werd de woning en hoefsmis van Jan Ranson in 1833 openbaar verkocht aan de Brugse ijzerhandelaar Dominique Vandekerckhove.
- (22) R.A.B., Notariële minuten Jan Francis Dieryckx (Torhout), 1849, nr. 81, Verkoop, 20 september 1849; Ibidem, Notariële minuten Jan Kesteloot (Torhout), 1842, nr. 143 (schikking kopen), nr. 145 (instel), nr. 148 (toeslag). Franciscus Vandewalle had op een openbare veiling in 1842 wel 4.300 frank moeten neertellen voor aankoop van ditzelfde eigendom.
- (23) Tot ca. W.O. I stond de Engelstraat bekend als de Brouwerijstraat. Deze straat verbond immers de dorpsplaats ter hoogte van de brouwerij Sint-Amand met het gehucht De Engel.
- (24) R.A.B., Brugse Vrije Registers, nr. 15176, Ommeloper van Aartrijke, 1696, 4de begin, artikel 3 : "Jacques Lovenier ande noordsyde vande selve smisse 20 R. erfve met een woonhuys daerop staende, synde een viercant partyken, commende mette suuthende ende Oosthende aen t'leste voorschreven parcheel ende metten westhende aen de voornomde Kerckestraete." Het huis was toen bewoond door smid Jan Gunst.
- (25) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, "Bâtisses (alignements)", pf. 1754 A, Dossier 'Affaire Nevejan'. In een brief van 3 november 1865 van ingenieur H. Stockman aan H. Nevejan lezen we dat de gevel zou moeten worden herbouwd, "comme étant trop irrégulier et en trop mauvais état pour supporter d'une manière

durable, l'exhaussement que vous vous proposez de lui donner.”

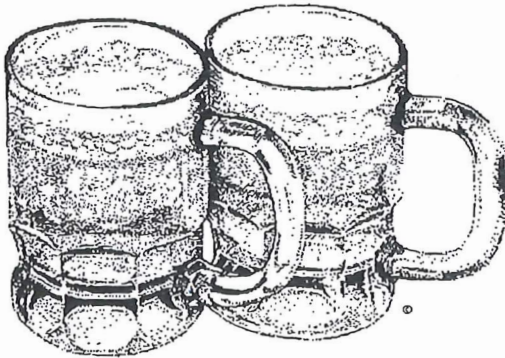
- (26) Kadaster Brugge, Mutatieschetsen Aantrijke, 1858, nr. 7.
- (27) G. DEJONGH, *o.c.*, p. 279.
- (28) In een akte, verleden op 11 maart 1856, lezen we dat het woonhuis “onlangs nieuw gebouwd” werd. (R.A.B., Notariële minuten Henri Fraeys (Brugge), 1856, nr. 1264, Akte van schuldbekentenis). In 1867 vroeg Henri Nevejan de toelating om de brouwerswoning met één verdieping op te trekken. Cfr. *infra*, p. 94.
- (29) G.A.Z., Burgerlijke stand Aantrijke. Zie de geboorteakten van Longin (31.08.1812), Coleta (06.04.1814), Sophie (1815), Rosalie (04.08.1817), Désiré (21.06.1819), Karel (08.08.1820), Jan (16.06.1822), August (16.09.1831), Amelie (06.10.1833) en Coleta (20.02.1835).
- (30) R.A.B., Notariële minuten Henri Fraeys (Brugge), 1862, nr. 2512, Verkoop 6 december 1862.
- (31) R.A.B., Notariële minuten Henri Fraeys (Brugge), 1856, nr. 1264, Schuld 11 maart 1856; Ibidem, Notariële minuten Henri Bultynck (Brugge), 1857, nr. 62, Obligatie, 21 december 1857; Ibidem, Notariële minuten Henri Fraeys (Brugge), 1861, nr. 2142, Kredietopening 4 januari 1861. De rentelast van deze drie leningen bedroeg op jaarbasis niet minder dan 417,50 frank.
- (32) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, “Bâtisses (alignements)”, pf. 1483. Het woonhuis was gelegen aan de zuidzijde van de Eernegemsestraat, “à environ un quart de lieu vers Eerneghem” volgens het verzoekschrift van Louis Vandewalle (18 maart 1860), ofwel “à mi-chemin d’Aertrycke et d’Eerneghem” volgens het situatieplan van de ingenieur van Bruggen en Wegen (14 april 1860).
- (33) R.A.B., Notariële minuten Henri Fraeys (Brugge), 1855, nr. 1094, Veiling Vandewalle, 24 april 1855; Ibidem, 1855, nr. 1168, Veiling mobilair, 31 juli 1855.
- (34) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, pf. 2455A, Route de Bloemendaele à Eerneghem. Het K.B. tot de aanleg van de derde sectie dateert van 25 mei 1856. De onteigeningen gebeurden begin 1857. Longin Vandewalle kreeg 55 frank als vergoeding voor de afstand van 75 m² grond uit perceel B1667a. Louis Vandewalle werd niets onteigend. De aanbesteding gebeurde op 7 januari 1857. De wegenwerken werden voltooid in juni 1858. Een mooi plan uit 1855 met aanduiding van het voorgestelde wegtraject en de te onteigenen gronden bevindt zich in het R.A.B., Provinciekaarten, nr. 234.
- (35) K.B. van 29 februari 1836 “betrekkelyk tot bouwingen, plantaedjen, etc., langs de groote wegen”.
- (36) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, ‘Bâtisses (alignements)’, pf. 1489. De bouwaanvraag van Louis Vandewalle dateert van 7 januari 1863.
- (37) Luc VANDEWALLE, *o.c.*, p. 21.
- (38) De genealogische gegevens over de familie Nevejan zijn ten dele gebaseerd op informatie verkregen van J. Nevejan uit Poelkapelle en ten dele op onderzoek door Jozef Depuydt en mezelf in de bevolkingsregisters en de registers van de burgerlijke stand van Aantrijke, Esen, Diksmuide, Beerst, Torhout, Pittem, Sint-Joost-ten-Node, Brussel en Etterbeek.

- (39) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, pf. 444, 'Industrie nationale - Erection de fabriques 1835'. De Bestendige Deputatie leverde de vergunning af op 3 maart 1835. De brouwerij werd Sint-Henricus genoemd: op 29 maart 1835 overleed immers Louis Nevejans derde zoon Henri Theodorus (° 4 mei 1834).
- (40) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, pf. 449, 'Industrie nationale - Erection de fabriques 1840'. De vergunning dateert van 25 maart 1841. De jeneverstokerij moest voorzien worden van een nieuwe schouw, losstaand van de andere gebouwen, en met een hoogte van ten minste 20 meter.
- (41) De akte van openbare verkoop werd verleden voor notaris De Brauwere (Veurne) op 2 mei 1882 (instel) en 16 mei 1882 (toeslag). De repertoria en minuten van deze notaris berusten bij notaris Paul Verhaeghe (Veurne), maar ongelukkiglijk ontbreken alle documenten betreffende 1882. Louis Nevejan bezat alleszins ook te Klerken een herberg, met de naam 'Clercken Smisse', gelegen langs de staatsbaan van Poelkapelle naar de weg Diksmuide-Roeselare (Zie R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, 'Bâtisses (alignements)', pf. 1756). Over de brouwerij Costenoble te Oudenburg, zie Urbain NAERT, *Bier, brouwerijen en herbergen (Oudenburg, 6)*, Eernegem, uitgave in eigen beheer, 1985, p. 25-29. Over het einde van de brouwerij Sint-Henricus: Luc ERVINCK en Sigfried DEBAEKE, *Het drama van Esen*, Koksijde, De Klaproos, 1996, 192 p.
- (42) M. FRIEDRICH, *Brauerei-Verzeichnis Belgien*, Heidelberg, Förderergemeinschaft von Brauerei-Werbemittel-Sammlern, 2. Aufl., 1984, nr. 313 (Beerst), 976 (Diksmuide), 984 (Esen), 1133 (Ertvelde), 2006 (Krombeke), 2112 (Lendelede), 2964 (Pittem), 2975 (Poelkapelle); H. DEMOEN, *Het Diksmuidse van toen*, Brugge, M. Vande Wiele, 1984, p. 45; Ed. DE MEYER, *Beerst vroeger*, p. 241-245. De familiale connectie tussen de brouwerijen te Esen, Poelkapelle, Aartrijke, Pittem, Lendelede, Sas van Gent en Ertvelde is bewezen. Ook de familiale connectie tussen Beerst en Krombeke is bewezen. Een rechtstreekse link tussen deze beide familietakken is zeer waarschijnlijk, maar werd nog niet aangetoond.
- (43) Parochiearchief Aartrijke, Notulen van de Kerkraad, 1852-1921.
- (44) R.A.B., Notariële minuten Jan-Francis Dieryckx (Torhout), 1865, nr. 16, koopakte 30 januari 1865: "Een schoon en sedert weinig jaren nieuwgebouwd huis van twee verdiepingen, thans dienende van herberg en winkel, bevattende verders woonplaats, keuken, broodbakkerij, boven- en benedenplaatsen, kelder en zolder onder pannedak, mitsgaders schuer, stallen, aelput, verder af- en aenkleven en veertien aren negentig centiarens volgens titel erf, onder bebouwd grond, achterplaats en hovenierhof daar medegaande, (...) bekend bij het plan Kadastraal, Sectie B, nummers 1667a en 1667b."
- (45) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, 'Bâtisses (alignements)', pf. 1754A, dossier 'Affaire Nevejan'.
- (46) Ibidem; zie ook R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 79, register briefwisseling 1860-1865, brief van 31 oktober 1865. Louis Tallier, gemeentesecretaris te Aartrijke van 1830 tot 1870, nadien burgemeester aldaar tot aan zijn overlijden op 14 oktober 1881.

- (47) R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 79, register briefwisseling 1860-1865, brief van 11 december 1865: "Nous devons avouer, M. L'Ingénieur, que l'alignement décrété contribuerait beaucoup à l'embellissement de la traverse d'Aertrycke."
- (48) R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 79, register briefwisseling 1860-1865, brief van 31 oktober 1865. De kwestie van eventuele deelname van de gemeente in de kosten van de onteigening en de heropbouw zou volgens de bewuste brief zijn behandeld in de zitting van de Gemeenteraad van 27 oktober 1865, en er zou unaniem beslist zijn om de bewuste vraag af te wijzen. In de notulen van de Gemeenteraad en van het Schepencollege is hiervan evenwel geen enkel spoor te bekennen. Een geval van mondelinge besluitvorming?
- (49) R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 79, register briefwisseling 1860-1865, brief van 11 december 1865.
- (50) Ingevolge een K.B. van 28 december 1853 "rakende het aenleggen van en het toezigt over de stoomketels en stoomtuigen" (B.S., zelfde datum) was de plaatsing van een stoommotor onderworpen aan een onderzoek de commodo et incommodo en een machtiging door de Bestendige Deputatie. In het provinciearchief, bewaard ten dele in het Rijksarchief te Brugge (R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, 'Industrie agricole: machines à vapeur', vanaf 1862, pf. 2183 e.v.) en ten dele in de Provinciale Archiefdienst in het Grootseminarie te Brugge (Serie 'Hinderlijke inrichtingen') is echter geen enkel dossier bewaard inzake de plaatsing van een motor (of motoren) in de brouwerij De Leeuw. Werden de motoren geplaatst zonder vergunning? Of zijn de dossiers verloren gegaan? Zeer tijdrovend onderzoek in de notulen van de Bestendige Deputatie kan mogelijks een antwoord opleveren. Wijzelf onderzochten tot nu toe, zonder enig resultaat, alleen de jaren 1854 en 1855 (Zie: R.A.B., Provinciearchief 1830-1875, Aanvullende reeks, inv. nr. 79-82).
- (51) R.A.B., Provinciearchief, 3de afdeling, 'Bâtisses (alignements)', pf. 1757; R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 80, register briefwisseling 1865-1871, brief van 4 maart 1867.
- (52) Kadaster Brugge, Kadastrale legger Aartrijke, art. 419.
- (53) R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 80, register briefwisseling 1865-1871, brieven van 3, 5 en 7 september 1870. Uit de brief van 7 september 1870 van burgemeester Tallier aan de ingenieur van Bruggen en Wegen: "Je ne vois pas de difficultés à ce que le susdit particulier (= Henri Nevejan) puisse maintenir la petite saillie qu'il a faite à sa maison, sans autorisation préalable de l'autorité compétente."
- (54) G.A.Z., Gemeentearchief Aartrijke, Bouwvergunningen 1969, nr. 60, Depuydt Jozef.
- (55) R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 72, Notulen Schepencollege 1850-1885, notulen van 13, 28 en 29 mei 1869.
- (56) Adriaan LINTERS EN Claudine ROOSE, *Van landbouw naar industrie*. - In: *Goed garen gesponnen?*, p. 41-42; Adriaan LINTERS, *De wortels van Flanders*

Technology, p. 132.

- (57) K.B. van 29 januari 1863 “vereenvoudigende de pleegvormen van magtiging voor de gevaerlyke, ongezonde en hinderende gestichten”. Azijnstokerijen behoorden tot de tweede klasse van gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke inrichtingen. Vóór 29 januari 1863 kwam de bevoegdheid tot het afleveren van vergunningen toe aan de Bestendige Deputatie (zie K.B. 12 november 1849), nadien aan het College van Burgemeester en Schepenen. Er was een beroepsmogelijkheid voorzien bij de Bestendige Deputatie. Zie ook voetnoot 11.
- (58) Kadaster Brugge, Kadastrale legger Aartrijke, art. 419; Mutatieschetsen, 1869, nr. 28.

HENDRIK GOES, HERBERGIER TE ZEDELGEM

Géry CAPPON

Hendrik Goes heeft 19 jaar in Zedelgem gewoond: vanaf 9 juni 1900 tot 8 oktober 1919. In die periode was hij herbergier op twee verschillende plaatsen.^{1, 2}

Hendrik en zijn vrouw betrokken de woning langs de "Thouroutweg huisnummer 125"³. Deze woning stemt overeen met het huidige hoekhuis Berkenhagestraat en Pilsestraat. Hoe de herberg heette - voor zover deze een naam droeg - kon niet achterhaald worden. Hendrik Goes en zijn vrouw Juliana Cappelier volgden als herbergiers Joachim Rommel' op, die getrouwd was met Anna Theresia Haezaert die er zelf een herberg en winkel uitbaatten. Zij woonden er sinds december 1889.

Adhemar Goes (° 1900) was het enige kind van Hendrik en Juliana Cappelier. Zij stierf op jonge leeftijd en Hendrik hertrouwde met Leonie Maertens in 1907. Te Zedelgem werden zeven kinderen uit het tweede huwelijk geboren.

In 1914 verhuisde Hendrik Goes naar de herberg "Den Ouden Gentweg", gelegen op de Molenhoek⁴. De juiste plaats komt vandaag overeen met het hoekhuis⁵ Dr. Adriaensstraat - Berkenhagestraat.

Vanaf februari 1920 werd deze herberg bewoond door kleermaker Leo Damme en zijn vrouw Julia Anseeuw, die afkomstig waren uit Merkem⁶.

Hendrik Goes en Juliana Cappelier

Vanaf juli 1928 kwamen er nieuwe bewoners: biervoerder René Vergauwe en zijn vrouw Irma Maenhout en hun twee kinderen. Op kerstavond 1931 hielden ook zij het voor bekeken in “Den Ouden Gentweg”⁷

Gaston Goes (° Zedelgem, 25 dec. 1912), zoon van Hendrik en Leonie Maertens, heeft zijn Zedelgemse herinneringen overgemaakt aan zijn schoonzoon Ronny Maes.

“Ik ben geboren in het huisje bij Lievens’ molen. Het was het eerste huisje voorbij de molen; aan de rechterkant. We hebben daar gewoond tot 1914 om dan te verhuizen naar de Gentweg. Het waren allebei herbergen: de naam van de eerste ken ik niet meer; de andere heette Den Ouden Gentweg. In de WO I moesten de herbergen

gesloten worden van de Duitse bezetter. Vader vertelde dit altijd. Mijn vader had de roepnaam "Menten". Waarom, ik weet het niet. Met zijn hondenkar was hij over de hele streek gekend. Was dat de reden? Geen flauw idee. Moeder Leonie heeft nooit veel verteld over de herberg. Zij had wel dagdagelijkse klanten; onder andere een koeiwachter voor zijn borreltje. "Leonie, schrijf ze maar op; ik betaal van zodra er 50 zijn." Na 49 borreltjes is de onbekende koeiwachter nooit meer komen opdagen! Moeder Leonie heeft nog altijd die 4,90 frank te goed. Dat stemde overeen met het maandloon van die arme koeiwachter...

Gedurende de oorlog werden wij eens beroofd: een varken, pas geslacht, gezouten in de kuip en goed opgeborgen in een houten berghokje. De aangifte heeft nooit iets opgeleverd. Na de oorlog heeft vader de lege kuip teruggekregen. Ze stond bij de rijkswacht.

Wij woonden in een groot huis, waardoor er altijd logement kon verleend worden aan soldaten, die van het front bij ons in verlof kwamen. Nabij ons huis was er een vliegveld, waar nu de woonwijk De Linde is. Na de oorlog zijn wij verhuisd naar Snellegem"⁸

Bronnen:

1. Bevolkingsregisters Zedelgem 1891-1900, boek C p. 125.
2. Bevolkingsregisters Zedelgem 1910-1920, boek V p. 447.
3. zie 1.
4. zie 2.
5. Nu afgebroken.
6. Bevolkingsregisters Zedelgem 1920-1930, boek C p. 154.
7. ibidem
8. MAES Ronny, *De stam Allemeersch*, p. 742-746 (mondelijke overlevering door Gaston Goes).

HOPPETEELT TE AARTRIJKE

In betrekking met het artikel in dit nummer over de brouwerij “De Leeuw” in Aartrijke vonden we in “Biekorf” een kleine bijdrage van onze betreunde voorzitter E.H. Jules Pollet, geschreven toen hij onderpastoor was in Vlamertinge (1958):

In verband met “Hoppe in het Houtland” (Biekorf hiervoor blz. 171-174) kan ik voor *Aartrijke* nog de volgende bijzonderheid melden.

In de “ommeloper” opgemaakt in 1696 (Rijksarchief Brugge, Vrye, Reg. n° 15476) wordt in het Ie begin art. 28 een stuk land vermeld, gebruikt door Sebastiaen Menue groot 1 lijn 5 roeden “beplant met hoppe”. Dezelfde Sebastiaen Menue gebruikt verder nog een “hoppehof” vermeld in het IIIe begin art. 11 en waarvan we in art. 21 van het zelfde begin zien dat het 2 lijnen 60 roeden groot is.

Andere landerijen met hop beplant zijn in gezegde ommeloper niet te vinden.

Die Sebastiaen Menue was volgens dezelfde ommeloper art. 1 van het Ie begin de gebruiker en uitbater van de “brauwerije en herberghe Ste Amandt”. Deze herberg was gelegen op een strook land groot 1 lijn aan de noordwesthoek van het kerkhof.

Al deze percelen lagen in de dorpskom.

Latere en vroegere gegevens voor Aartrijke zijn mij niet bekend.

J. Pollet, Vlamertinge.

(Uit: BIEKORF, 1958, p. 222-223)

V.D.